

جمهوری اسلامی ایران
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه
مدیریت حوزه علمیه استان قم
رساله‌ی علمی سطح ۳

اصول و روش های تربیت در هفت سال سوّم

استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین مجتبی حیدری

استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین داود حسینی

محقق: مهدی دهقانی

۱۳۹۸

چکیده:

موضوع این پژوهش اصول و روش های تربیت در هفت سال سوّم می باشد. در این مرحله نوجوان از نظر روانی، اخلاقی و اجتماعی و عاطفی، جنسی و جسمی، در وضع ویژه ای زندگی می کند و به همین دلیل در این پژوهش در صدد استخراج مهمّ ترین اصول و روش های تربیتی هفت سال سوّم هستیم؛ چرا که توجه به اصول تربیتی و شناخت روش های تربیتی در این مرحله سنی (دوره جوانی و نوجوانی) می توان از بسیاری از آسیب ها و بزهکاری ها پیشگیری کرد که این مسئله در دین مبین اسلام و روانشناسی مورد توجه اکثر محققان علوم تربیتی بوده، این پایان نامه مشتمل بر سه فصل است که در فصل اول مفاهیم و کلیات، معانی لغوی و اصطلاحی (اصول، روش، تربیت) و ابعاد تربیتی، و خصوصیات و ویژه گی های انسان در مراحل سه گانه به خصوص مرحله سوّم تربیتی (نوجوانی و جوانی) مورد بررسی قرار خواهد گرفت. اما فصل دوّم پیرامون مهمّ ترین اصول تربیتی در هفت سال سوم (دوره نوجوانی و جوانی) می باشد که در رابطه با نوجوان و جوانان لازم است به نکات و اصولی توجه شود که اطلاع و رعایت آنها موجب داشتن روابطی صحیح و مناسب و در عین حال آموزنده و تربیتی خواهد شد. و به یقین می توان گفت که تمام اشکالات و نابسامانی های که در امر تربیت نوجوانان و جوانان وجود دارد و همه شکوه ها و گلایه هایی که اولیاء و مربیان از نسل جوان دارد همگی ناشی از غفلت و یا عدم رعایت این اصول و ضوابط است که در این فصل اصول تربیتی هفت سال سوّم در قالب ۸ گفتار آورده شده است.

اما فصل سوم پیرامون روش های تربیتی در هفت سال سوّم (دوره نوجوانی و جوانی) می باشد که در رابطه با نوجوان و جوانان لازم است نسبت به روش های تربیتی، شناخت کامل داشته باشیم به دلیل اینکه روش های تربیتی زمینه را برای رشد و تعالی افراد و تسهیل سازی جریان تربیت فراهم می کند و اهداف نهایی تعلیم و تربیت را فراهم می سازد و در این فصل روش های تربیتی هفت سال سوّم در قالب ۸ گفتار آورده شده و مورد بررسی و کنکاش قرار خواهد گرفت. تا بهترین اصول و روش تربیتی در هفت سال سوّم (دوره نوجوانی و جوانی) به جامعه دینی ارائه شود و نوجوان و جوان از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب برسند، معمولاً در تحقیقات روش های مختلفی وجود دارد که عمدتاً به موضوع، سطح و پایه آن و توانایی و علاقه و ابتکار محقق بستگی دارد و در اینجا روش این تحقیق به صورت تحلیلی و توصیفی می باشد.

کلیدواژه‌ها: اصول، روش، تربیت، هفت سال سوّم، آیات و روایات، مرحله تربیتی، نوجوان و جوان.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم ۱

۱-۱. مقدمه: ۱

۱-۲. پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش: ۳

۱-۲-۱. الف: کتاب ۳

۱-۲-۱. ب: مقاله ۳

۱-۲-۱. ج: امتیاز این پژوهش ۴

۱-۳. اهمیت و ضرورت تحقیق: ۴

۱-۴. اهداف و فواید تحقیق: ۴

۱-۴-۱. الف: اهداف **Error! Bookmark not defined.**

۱-۴-۱. ب: فواید تحقیق **Error! Bookmark not defined.**

۱-۵. پرسش های تحقیق: ۵

۱-۵-۱. الف: سوال اصلی ۵

۱-۵-۱. ب: سوالات فرعی ۵

۱-۶. فرضیه های تحقیق: ۵

۱-۷. روش تحقیق: ۵

۲-۱. گفتار اول: مفاهیم ۵

۱-۲-۱. اصول در لغت و اصطلاح ۵

۱-۲-۱. الف: اصول در لغت ۵

۱-۲-۱. ب: اصول در اصطلاح: ۵

۲-۲-۱. روش در لغت و اصطلاح: ۶

۱-۲-۲-۱. الف: روش در لغت ۶

۲-۲-۲-۱. ب: روش در اصطلاح ۶

۳-۲-۱. تربیت در لغت و اصطلاح ۷

۱-۳-۲-۱. الف: تربیت در لغت ۷

۲-۳-۲-۱. ب: تربیت در اصطلاح ۷

۳-۱. گفتار دوم: کلیات ۹

۱-۳-۱. تربیت و مراحل آن در طول زندگی ۹

- ۱-۳-۱. الف: مرحله اول: دوره سیادت و آقایی ۹
- ۲-۱-۳-۱. ب: مرحله دوم: اطاعت پذیری ۱۰
- ۳-۱-۳-۱. ج: مرحله سوم: مشورت و وزارت ۱۱
- ۲-۳-۱. ویژگی های انسان در مراحل سه گانه ۱۲
- ۱-۲-۳-۱. الف: ویژگی های کودک در هفت سال اول ۱۲
- ۱-۲-۳-۱. توجه بیشتر به نیازها و خواسته ها: ۱۲
- ۲-۱-۲-۳-۱. توجه بیشتر به محبت و عاطفه: ۱۲
- ۳-۱-۲-۳-۱. توجه بیشتر به آزادی: ۱۲
- ۴-۱-۲-۳-۱. بازی کردن کودک: ۱۲
- ۱-۴-۱-۲-۳-۱. انواع بازی ها: ۱۳
- ۱-۱-۴-۱-۲-۳-۱. بازی های ورزشی: ۱۳
- ۲-۱-۴-۱-۲-۳-۱. بازی های فکری: ۱۳
- ۳-۱-۴-۱-۲-۳-۱. بازی های اجتماعی: ۱۳
- ۲-۲-۳-۱. ب: ویژگی های کودک در هفت سال دوم ۱۳
- ۳-۲-۳-۱. ج: ویژگی های نوجوان در هفت سال سوم ۱۴
- ۱-۳-۲-۳-۱. هویت یابی: ۱۴
- ۲-۳-۲-۳-۱. هیجان خواهی: ۱۵
- ۳-۳-۲-۳-۱. استقلال طلبی: ۱۵
- ۴-۳-۲-۳-۱. گرایش های مذهبی: ۱۶
- ۵-۳-۲-۳-۱. تغییر ارزش های اخلاقی: ۱۶
- ۶-۳-۲-۳-۱. تغییر در معیارهای اجتماعی: ۱۷
- ۷-۳-۲-۳-۱. تغییر در ویژگی های جنسی ۱۸
- ۸-۳-۲-۳-۱. خصوصیات عاطفی ۲۰
- ۹-۳-۲-۳-۱. روابط با والدین: ۲۱
- ۱۰-۳-۲-۳-۱. رابطه با دوستان: ۲۱
- ۱۱-۳-۲-۳-۱. روابط و هماهنگی دستگاه های تربیتی و مدیران جامعه: ۲۲
- ۳-۳-۱. ابعاد تربیت ۲۲
- ۱-۳-۳-۱. الف: تربیت جسمی ۲۳
- ۲-۳-۳-۱. ب: تربیت عاطفی ۲۵
- ۳-۳-۳-۱. ج: تربیت دینی ۲۵
- ۴-۳-۳-۱. د: تربیت اخلاقی ۲۶
- ۵-۳-۳-۱. ه: تربیت عقلانی ۲۸

۲۹..... ۱-۳-۳-۶: و: تربیت اجتماعی

فصل دوم: اصول تربیت در هفت سال سوم..... ۳۱

۳۲..... ۱-۲. گفتار اول: لزوم وجود اصل اعتماد میان نوجوان و والدین:

۳۲..... ۱-۲-۱. مفهوم اعتماد.....

۳۳..... ۲-۱-۲. تربیت صحیح نوجوان (عوامل تقویت اعتماد به نفس):.....

۳۳..... ۱-۲-۱. الف: ارتباط صمیمی با نوجوان.....

۳۳..... ۱-۲-۲. ب: کاهش انتظاراتها:.....

۳۴..... ۱-۲-۳. ج: به فرزندان اجازه انتخاب دادن:.....

۳۴..... ۱-۲-۴. د: ایجاد دلگرمی.....

۳۵..... ۱-۲-۵. ه: دیدن نقاط مثبت:.....

۳۵..... ۱-۲-۶. و: ارتباط با خدا:.....

۳۵..... ۱-۲-۶. ز: تأیید کردن و حمایت کردن:.....

۳۶..... ۱-۲-۳. آثار و فواید اعتماد:.....

۳۶..... ۱-۳-۱. الف: موفقیت.....

۳۷..... ۱-۳-۲. ب: سلامت روان.....

۳۷..... ۱-۳-۳. ج: رشد اجتماعی.....

۳۸..... ۲-۲. گفتار دوم: اصل محبت.....

۳۸..... ۱-۲-۱. اصل محبت.....

۳۹..... ۲-۲-۲. اثرات محبت.....

۴۰..... ۳-۲-۳. زبان های افراط در محبت.....

۴۲..... ۴-۲-۲. ابزار محبت.....

۴۲..... ۵-۲-۲. اعتدال در محبت.....

۴۳..... ۳-۲. گفتار سوم: اصل احترام (پرهیز از توهین و تحقیر).....

۴۴..... ۱-۳-۲. تحقیر نوجوان.....

۴۴..... ۱-۳-۱. الف: برچسب زدن.....

۴۴..... ۳-۱-۲. ب: با طعنه و کنایه حرف زدن.....

۴۵..... ۳-۱-۳. ج: انتقاد در جمع.....

۴۵..... ۲-۳-۲. شواهد قرآنی.....

۴۶..... ۳-۳-۲. راه های احترام به شخصیت متربی (کودک و نوجوان).....

۴۷..... ۴-۲. گفتار چهارم: اصل پذیرش آزادی و استقلال نوجوان (ایجاد تعادل بین آزادی و محدودیت نوجوان).....

۴۷..... ۱-۴-۲. تعادل بین آزادی نوجوان و مراقبت از او.....

۴۷..... ۲-۴-۲. پذیرش استقلال طلبی نوجوان به معنای آزادی مطلق نیست!.....

۵-۲. گفتار پنجم: اصل پذیرش اختلاف نظر (اجتناب از تحمیل نظر خود) ۴۷

۱-۵-۲. اصل پذیرش اختلاف نظر ۴۸

۲-۵-۲. علل اختلاف نظر والدین و نوجوانان ۴۸

۶-۲. گفتار ششم: اصل جذب و پرهیز از دفع ۴۹

۷-۲. گفتار هفتم: اصل اعتدال در برخورد های تربیتی ۵۰

۱-۷-۲. اصل اعتدال ۵۰

۲-۷-۲. مواردی از عدم رعایت اعتدال در تربیت فرزندان ۵۲

۸-۲. گفتار هشتم: اصل شاد نگه داشتن محیط تربیت ۵۲

۱-۸-۲. راه های شاد زیستن ۵۳

۲-۸-۲. فواید شادکامی در محیط تربیتی ۵۳

۹-۲. جمع بندی فصل دوم: ۵۵

فصل سوم: روش های تربیت در هفت سال سوم ۵۷

۱-۳. گفتار اول: روش تغافل ۸۷

۱-۱-۳. مفهوم تغافل ۸۸

۲-۱-۳. انواع تغافل ۸۸

۱-۲-۱-۳. الف: تغافل منفی و ناپسند ۸۸

۲-۲-۱-۳. ب: تغافل مثبت و پسندیده ۸۸

۳-۱-۳. نقش تربیتی تغافل ۸۸

۴-۱-۳. نکات تربیتی: ۸۹

۲-۳. گفتار دوم: شیوه شناخت دوستان ۶۰

۱-۲-۳. ویژگیهای دوست ۶۰

۲-۲-۳. اعتدال در دوستی ۶۱

۳-۲-۳. کنترل و نظارت والدین بر دوستان ۶۲

۴-۲-۳. انتخاب دوستان مناسب: ۶۳

۳-۳. گفتار سوم: روش الگویی ۶۴

۱-۳-۳. مفهوم الگو ۶۵

۲-۳-۳. خصوصیات الگوی شایسته: ۶۵

۱-۲-۳-۳. الف: اصلاح خود قبل از اصلاح دیگران ۶۵

۲-۲-۳-۳. ب: مطابقت گفتار با عمل ۶۵

۳-۲-۳-۳. ج: عاشق و دلسوز ۶۶

۴-۲-۳-۳. د: آراستگی ظاهر الگو ۶۶

۳-۳-۳. نقش تربیتی الگو ۶۶

۴-۳. گفتار چهارم: روش مستقیم تربیتی ۶۸

۱-۴-۳. روش پند و موعظه..... **Error! Bookmark not defined.**

۲-۴-۳. موعظه به عنوان یک روش تربیتی ۶۸

۳-۴-۳. چگونگی پیاده کردن روش موعظه ۶۹

۵-۳. گفتار پنجم: شیوه رسیدگی به مشکلات و مسائل نوجوانان و جوانان ۷۰

۱-۵-۳. مشکلات جنسی ۷۰

۱-۱-۵-۳. الف: مهیا کردن نوجوان برای دوان بلوغ ۷۲

۲-۱-۵-۳. ب: مانع شدن از تحریک جنسی و هیجان میل جنسی ۷۲

۳-۱-۵-۳. ج: استفاده از اوقات فراغت ۷۳

۴-۱-۵-۳. د: نظارت بر دوستان ۷۳

۵-۱-۵-۳. ه: تقویت روحیه دینی ۷۳

۶-۱-۵-۳. و: تعجیل و تسهیل در امر ازدواج ۷۴

۲-۵-۳. مشکلات تحصیلی ۷۴

۱-۲-۵-۳. الف: تعریف مشکلات تحصیلی ۷۵

۲-۲-۵-۳. ب: عوامل مؤثر در ایجاد مشکلات تحصیلی ۷۵

۳-۵-۳. مشکلات مالی و شغلی ۷۵

۱-۳-۵-۳. الف: تعریف شغل ۷۶

۲-۳-۵-۳. ب: عوامل مؤثر در انتخاب شغل ۷۶

۴-۵-۳. مسئله اوقات فراغت ۷۷

۱-۴-۵-۳. اهمیت اوقات فراغت ۷۸

۱-۱-۴-۵-۳. الف: تأثیر اوقات فراغت بر سلامت روانی افراد: ۷۸

۲-۱-۴-۵-۳. ب: بهترین کارها در اوقات فراغت ۷۹

۳-۱-۴-۵-۳. ج: راه کارها و توصیه ها ۸۰

۶-۳. گفتار ششم: روش مشورت و نظر خواهی از نوجوان و جوان ۸۱

۱-۶-۳. معنای مشورت ۸۲

۲-۶-۳. اهمیت مشورت در اسلام ۸۲

۳-۶-۳. مشورت نه امر و نهی کردن (نوجوان و جوان) ۸۳

۷-۳. گفتار هفتم: شیوه های نفوذ در قلب نوجوان و جوان (چگونگی ارتباط با او) ۵۹

۸-۳. گفتار هشتم: روش تشویق ۸۳

۱-۸-۳. مفهوم تشویق ۸۴

۲-۸-۳. جایگاه تشویق در قرآن ۸۴

۳-۸-۳. انواع تشویق ۸۶

فهرست مطالب..... و

۱۳۸۳-الف: تشویق زبانی	۸۶
۱۳۸۳-ب: تشویق عاطفی	۸۶
۱۳۸۳-ج: تشویق عملی	۸۶
۱۳۸۳-۴: نقش تشویق در تربیت نوجوان و جوان	۸۶
۱۳۸۳-۵: نکاتی در روش تربیتی تشویق:	۸۷
۱۳۸۳-۹: جمع بندی فصل سوم:	۸۹
خاتمه و نتیجه گیری:	۹۲
۱. نتیجه گیری پایان نامه	۹۲
۲. پاسخ به پرسش اصلی تحقیق	۹۳
۳. مشکلات تحقیق	۹۳
۴. پیشنهادات	۹۴
فهرست منابع:	۹۵

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱. بیان مسئله:

هفت سال سوّم (دوره نوجوانی و جوانی) شیرین ترین و مهمّ ترین دوره زندگی هر انسانی است و در عین حال حساس ترین و بحرانی ترین دوره زندگی آدمی را تشکیل می دهد.

این مرحله از زندگی، آغاز تحولی عظیم در جسم و روح انسان است، تحولی که او را از وابستگی ها و ناتوانی ها و حالات کودکانه می رهاند و به دوران نوجوانی و جوانی منتقل می کند. از جهت دیگر به دلیل اینکه توانایی لازم را برای حل بسیاری از مسائل زندگی را ندارد در این زمینه خام و بی تجربه و بی اطلاع است، دچار نوعی تزلزل و پریشانی و ابهام می گردد.

تقارن این دوره با پدیده ای به نام «بلوغ» سبب می شود این دوره از زندگی انسان از اهمّیت و حساسیت ویژه ای برخوردار شود بلوغ، همانند زمین لرزه ای شدید است که تمام وجود نوجوان را به حرکت در آورده و ذخایر پنهان وجودش را بیرون می ریزد و را در شرایط جدید و ناآشنایی قرار می دهد به همین دلیل احتیاج به رسیدگی، مراقبت، محبّت و تربیت دارند؛ چرا که بسیاری از مشکلات اخلاقی و رفتاری نوجوان ریشه در برخوردهای نامناسب والدین و مربیان دارد و اینکه خانواده ها به علت بی توجهی یا عدم آگاهی با خصوصیات فکری و روحی نوجوانان و جوانان نمی توانند به خوبی با فرزند خود ارتباط برقرار کنند لذا والدین و مربیان باید با درک وضعیت و موقعیت فرزندان خود و شناخت و آگاهی از اصول و روش های تربیتی مناسب و ارتباط با آنها به امر تربیت اقدام کنند.

اصول و روش های تربیت یکی از نیازهای اساسی و طبیعی بشریت می باشد که در دین مبین اسلام و روانشناسی مورد توجه اکثر محققین علوم تربیتی بوده و شناخت اصول و روش های تربیت در هفت سال سوّم به مربی کمک فراوانی می کند تا در این مرحله رشد تربیتی به اهداف خود برسد در این پژوهش به مرحله رشد تربیتی از دیدگاه رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) اشاره می شود که آن حضرت فاصله میان

تولد تا ۲۱ سالگی را به سه مرحله تقسیم می کند و می فرماید: «الْوَلَدُ سَيِّدُ سَبْعِ سِنِينَ وَ عَبْدٌ سَبْعِ سِنِينَ وَ وَزِيرٌ سَبْعِ سِنِينَ»^۱ هفت سال اول دوره آقایی، سیادت و پادشاهی، هفت سال دوم دوره اطاعت، هفت سال سوم دوره مشورت و وزارت، در همین رابطه مولای متقیان حضرت علی (علیه السلام) این سه دوره را در بیانی زیبا اینگونه بیان کردند:

«هفت سال اول گلی بر شاخه زندگی تو - هفت سال دوم دوره اطاعت - هفت سال سوم دوست تو یا دشمن تو»^۲

در این پژوهش به مرحله رشد تربیتی هفت سال سوم می پردازیم؛ چرا که در این مرحله نوجوان از نظر روانی در وضع ویژه ای زندگی می کند، نه مانند کودکان نابالغ فکر می کند و نه از تجربیات و افکار پخته بزرگسالان برخوردار است، احساسات تند ولی همراه با نیروی جسمانی او را به کارهای تند عاطفی دعوت می کند در این دوره پر تلاطم نیروی جنسی نوجوان نیز بیدار شده و او را به سوی افکار و تمایلات جدید و ناشناخته ای دعوت می کند. تمایلات شور انگیز و تیز و تندی که اگر درست هدایت نشود موجبات سقوط و انحراف او را فراهم می کند رسول اکرم (ص) می فرماید:

«وقتی رسالت خود را شروع کردم این جوانان بودند از من حمایت کردند افراد پیر و مسن مانند ابوجهل، ابوسفیان و ابولهب مانع کار من می شدند»^۳

به خاطر اهمیت این مرحله رشد تربیتی امام صادق (ع) فرمودند:

«لَأَنَّ قَلْبَ الشَّابِّ أَرْقُ مِنْ قَلْبِ الشَّيْخِ»^۴

«قلب جوان دارای لطافت و صفای جوانیست و لطیف تر از قلب سالخوردگان است.»

با توجه به این روایت نشان می دهد که در این مرحله به اصول و روش های تربیتی باید مورد توجه جدی قرار گیرد. به همین جهت در این پژوهش بر آن هستیم این مرحله رشد تربیتی را در سه فصل مورد بررسی و کنکاش قرار دهیم، تا به نیاز و ویژگی های بشر در این مرحله (نوجوانی و جوانی) پاسخ داده باشیم و در این زمینه از مفاهیم دینی آیات و روایات اهل بیت (علیه السلام) و کلام علماء و روانشناسان علوم تربیتی بهره خواهیم برد.

۱ - محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱؛ ص ۹۵

۲ - محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه؛ ج ۱۵، ص ۱۹۵

۳ - محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار؛ ج ۶، ص ۳۴۲

۴ - همان؛ ج ۱۲؛ ص ۲۸۰

۱-۲-۱. پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش:

در خصوص این موضوع مقالات و کتاب های گوناگونی از سوی اندیشمندان و صاحب نظران روانشناسی نوشته شده است که از جمله آنها:

۱-۲-۱-۱. الف: کتاب

۱- تربیت برتر؛ آنچه معلمان و والدین باید بدانند، مولف: رضا فرهادیان

۲- اسلام و تعلیم و تربیت، مولف: ابراهیم امینی

۳- اصول و مبانی تعلیم و تربیت در قرآن، مولف: رضا فرهادیان

۴- روشهای تربیتی پیامبر اکرم (ص)، مولف: سهیلا سالاری

۵- روش های تربیتی در قرآن، مولف: محمد رضا قائمی مقدم

۶- روش تربیتی اسلام، مولف: محمد قطب

۷- روش های تربیت، مولف: سید مهدی موسوی کاشمر

۸- سیره نبوی، مولف: شهید مطهری (ره)

۹- روش های تربیت اخلاقی در المیزان، مولف: سید احمد فقیهی.

۱۰- گفتار فلسفی (جوان)، مولف محمد تقی فلسفی

۱۱- مسائل نوجوانان و جوانان، مولف محمد خدایاری

۱۲- آیین تربیت، مولف ابراهیم امینی

۱۳- هشدارهای تربیتی، مولف علی اکبر مظاهری

۱۴- سیمای جوانان در قرآن و تاریخ، مولف علی دوانی

۱۵- آموزش مفاهیم دینی هنگام با روانشناسی رشد، مولف ناصر باهنر

۱۶- راهنمای پدران و مادران، مولف محمد علی سعادت

۱-۲-۱-۲. ب: مقاله

۱- اصول و روش های تربیتی از دیدگاه پیامبر(ص) / محقق رضا محمدی

۲- اصول روش تربیت مقایسه ای در آموزه های قرآنی / محقق محمد اسماعیل زاده

۳- روش تربیتی موعظه چالش ها و آسیب ها با تاکید بر آموزه های قرآنی / محقق حسن باقری نیا

۴- مبانی اصول و روش های تربیتی اخلاقی در سیره پیامبر(ص) و اهل بیت (ع) / محقق معصومه صمدی

۵- راهبردهای تربیتی از دیدگاه قرآن / محقق سید ابوالقاسم موسوی

۱-۲-۱. ج: امتیاز این پژوهش

به طور خاص در مورد اصول و روش های تربیت در هفت سال سوّم کار عمیق انجام نگرفته است که می توان گفت پژوهشی به نحوه جامع و به طور مستقل و بر اساس این دید هفت سال سوّم (نوجوان و جوان) به موضوع پرداخته شده باشد وجود ندارد، و این امر نوآوری در این رساله محسوب می گردد خصوصیات این پژوهش تخصصی و کاربردی بودن آن، و همچنین استفاده از کتب روانشناسی و منابع اسلامی در کنار هم می باشد.

۱-۱-۳. اهمیت و ضرورت تحقیق:

۱- جامعه دینی می خواهد فرزندان خود را در مرحله رشد تربیتی هفت سال سوّم بر اساس اصول و روش تربیتی صحیح و عقلانی تربیت کند.

۲- اگر یک تحقیق کاملی درباره مرحله رشد تربیتی هفت سال سوّم از دیدگاه اسلام استخراج کنیم و به جامعه و مبلغان دینی و امور تربیتی ارائه دهیم جلوی بسیاری از آسیب های اجتماعی و ناهنجاری ها را خواهیم گرفت.

۳- نیاز مبرّم و اساسی نسل تشنه و عاشق معارف الهی به یک اصول و روش برتر در این مرحله تربیتی.

۴- به خاطر مسائل مورد اشاره در این زمینه و نبود پژوهشی جامع و کامل در باب آن ضرورت انجام این تحقیق را واضح و نمایان می کند.

۱-۱-۴. اهداف و فوائد تحقیق:

۱- استخراج مهم ترین اصول و روش تربیتی در هفت سال سوّم.

۲- استخراج خصوصیات مرحله رشد تربیتی در هفت سال سوّم از دیدگاه اسلام و روانشناسان جمع آوری می شود.

۳- جلوگیری از اصول و روش های غیر دینی و غیر منطقی تربیتی در این مرحله..

۴- اصول و روش های تربیت در هفت سال سوّم مشخص خواهد شد.

۵- نتایج تحقیق می تواند در امر تعلیم و تربیت و نیز نحوه تعامل والدین با فرزندان نوجوان خود (مرئی

و مرتبی) مورد استفاده قرار گیرد.

۱-۱-۵. سئوالات تحقیق:

۱-۱-۵-۱. الف: سؤال اصلی

اصول و روش های تربیت در هفت سال سوم چیست؟

۱-۱-۵-۲. ب: سئوالات فرعی

۱- اصول تربیت در هفت سال سوم چیست؟

۲- روش های تربیت در هفت سال سوم چیست؟

۱-۱-۶. فرضیه های تحقیق:

در هفت سال سوم فرد به دلیل ورود به مرحله نوجوانی از ویژگی های (اخلاقی، اجتماعی، جنسی) و نیازهای خاصی در زمینه های گوناگون برخوردار می شود که همه آنها با اصول و روش های تربیت در این مرحله مورد بحث و واکاوی قرار خواهد گرفت

۱-۱-۷. روش تحقیق:

معمولاً در تحقیقات روش های مختلفی وجود دارد که عمدتاً به موضوع، سطح و پایه آن و توانایی و علاقه و ابتکار محقق بستگی دارد و در اینجا روش این تحقیق به صورت تحلیلی و توصیفی می باشد.

۱-۲. گفتار اول: مفاهیم**۱-۲-۱. اصول در لغت و اصطلاح**

۱-۲-۱-۱. الف: اصول در لغت

اصول جمع اصل واژه عربی می باشد به معنای ریشه ها، بیخ ها، بنیادها، پایه های هر چیزی^۱ و در لغت نامه دهخدا به معنای بیخ و بنیاد و بُن هر چیزی است^۲.

۱-۲-۱-۲. ب: اصول در اصطلاح:

در اصطلاح تعلیم و تربیت منظور از اصل «قاعده عامه ای» است که می توان آن را دستور العملی کلی در نظر گرفت و از آن به عنوان راهنمای عمل در تدابیر استفاده کرد. این قواعد عامه و کلی از ملاحظه مبانی و اهداف به دست می آید^۳ «اصل» در علوم کار بردی به صورت قضیه ای بیان می شود که حاوی «باید»

۱ - محمد معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۲۹۲،

۲ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه، ج ۲، ص ۲۳۸۸

۳ - خسرو باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ص ۶۸

است و بر این اساس، هنگامی که از اصول تعلیم و تربیت سخن می‌گوییم باید خود را محدود به بیان قواعدی کنیم که به منزله راهنمای عمل، تدابیر تعلیمی و تربیتی ما را هدایت می‌کند^۱ برخی معتقدند: که اصول تعلیم و تربیت عبارت است از نظریه‌ها و قواعد نسبتاً کلی که در اکثر موارد صادق است و باید راهنمای مربیان، متولیان فرهنگ و والدین در کلیه اعمال تربیت باشد^۲. منظور از اصول در این بحث عبارت است از قواعد و دستورالعمل‌های کلی مبتنی بر آیات قرآن و روایات و پژوهش‌های روانشناسی و دیدگاه‌های دانشمندان تعلیم و تربیت در این زمینه می‌باشد.

۱-۲-۲. روش در لغت و اصطلاح:

۱-۲-۲-۱. الف: روش در لغت

روش در لغت به معنای قانون، قاعده، طریقه، شیوه، اسلوب، سبک و منوال آمده است^۳ یعنی مفهوماً به معنای در پیش گرفتن راهی برای رسیدن به هدف و مقصودی، با نظم و توالی خاص است، در زبان عربی روش و سبک را «مَنْهَج» یا «مَنْهَج» می‌نامند^۴ ناظر به پیمودن مسیری برای رسیدن به هدفی است.

۱-۲-۲-۱. ب: روش در اصطلاح

در علوم نظری، روش به راه یا قاعده‌ای اطلاق می‌شود که برای کشف حقیقت به کار می‌رود و در علوم عملی، مانند اخلاق، سیاست و تعلیم و تربیت به راهی که برای رسیدن به هدف عملی اتخاذ می‌گردد^۵ روش‌های تربیتی عبارتند از دستورالعمل‌هایی که به ما می‌گویند برای رسیدن به مقصد و مقصود مورد نظر چه باید بکنیم^۶ به عبارت دیگر روش‌ها، راهکارها و شیوه‌های عملی هستند که در فرایند تربیت به کار می‌روند تا مترقی به هدف نهایی تربیت برسد. در حقیقت روش‌های تربیتی مظهر و نمود بارز کار تربیت هستند و بخش اعظم توفیق مربی و نظام تربیت در گرو شیوه‌هایی است که برای رسیدن به اهداف تربیتی اتخاذ کرده به کار می‌بندد؛ به همین علت گزاره نیست اگر بگوییم خطرترین و دشوارترین مرحله از فرایند تربیت، تعیین و تشخیص روش‌های تربیتی و استفاده و به کارگیری صحیح و مؤثر آن است؛

۱ - همان، ص ۶۵-۶۴

۲ - علی شریعتمداری، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۱۱

۳ - علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه، ذیل واژه «روش»

۴ - احمد فیومی، مصباح المنیر، ج ۲، ص ۶۲۷.

۵ - محمد تقی مصباح یزدی، و دیگران، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۴۴۵.

۶ - خسرو باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ص ۶۵-۶۴

تربیت کننده ای به تشخیص صحیح شیوه های تربیتی تواناست که از ویژگی های عمومی و اختصاصی متربیان و نیز اهداف و اصولی که باید مراعات کرد آگاهی کامل داشته باشد^۱.

البته روش باید بدیهی و واضح و آسان باشد، در غیر این صورت نتیجه کار معلق می ماند. همچنین روش باید به انسان در کشف مجهولات و حل مشکلات کمک نماید، اگر روش دارای ابهام و اجمال باشد و باعث لغزش و موجب عدم رسیدن به هدف می شود، فعالیت تربیتی برای اینکه در زمره روش های تربیتی باشد باید دو ویژگی داشته باشد اول: این که درمقام تربیت از فاعل صادر شده باشد. دوم: این که در شخصیت متربیان مؤثر باشد^۲. به طور دقیق تر روش به سه چیز اطلاق می شود:

۱- مجموعه راه هایی که انسان بر کشف مجهولات و حل مشکلات هدایت می کند.

۲- مجموعه قواعدی که هنگام بررسی و پژوهش واقعیت ها باید به کار روند.

۳- ابزار و فنونی که آدمی را در مسیر رسیدن به معلومات از مجهولات راهبری می کنند^۳.

به گفته برخی دیگر روش ها عبارتند از:

«انواع مختلف عملکرد معلم یا مربی، برای دست یابی به اهداف آموزشی مورد نظر خود»^۴

۱-۲-۳. تربیت در لغت و اصطلاح

۱-۲-۳-۱. الف: تربیت در لغت

تربیت از ریشه «ربو» به معنای زیادت و فزونی و رشد و برآمدن گرفته شده است^۵. در زبان فارسی به معنای «پروراندن یا پروراندن، پروردن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن، آموختن و پروردن کودک تا هنگام بالغ شدن» آمده است^۶ در زبان عرب واژه تربیت از ریشه (ر ب و) مصدر باب تفعیل است. به دلیل معتل و ناقص بودن، هنگامی که به باب تفعیل برده می شود مصدر آن برون تفعله می شود همانند تزکیه بر وزن تفعله آمده است. ربی یربی تربیه مانند زکی یزکی تزکیه^۷.

البته بسیاری از کتاب های تعلیم و تربیت هنگام بحث از واژه و ریشه تربیت آن را از ماده ربو می دانند.

۱-۲-۳-۲. ب: تربیت در اصطلاح

۱ - مهدی ابوطالبی، تربیت دینی از نگاه امام علی (ع)، ص ۱۱۶.

۲ - علی رضا اعرافی، فقه تربیتی، ج ۱، ص ۱۵۶.

۳ - باقر ساروخانی، درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی، ج ۱، ص ۴۸۹.

۴ - حمید الله رضایی، اصول و روش های آموزش مفاهیم دینی به نوجوانان، ص ۳۰.

۵ - محمدبن منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۲۶.

۶ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۴، ص ۵۵۰؛ محمد معین فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۱۰۶۳.

۷ - محمد رضا طباطبایی، صرف ساده، ص ۱۷۱.

در تعریف تربیت اصطلاحی دانشمندان اسلامی هرکس از زاویه ای به آن نگریسته، و تعریفی خاص از آن قائل شده است. یکی بر اساس هدف، دیگری بر اساس روش و سومی بر اساس تلفیقی از هدف و روش، تربیت را تعریف کرده است در ادامه چندین مورد از این تعاریف را ذکر می کنیم:

۱- تربیت عبارت است از مجموعه اعمال یا تأثیرات عمدی و هدف دار یک انسان (مربی) به منظور اثرگذاری بر شناخت، اعتقادات، احساسات، عواطف و رفتار های انسان یا انسان های دیگر (مربی یا متربیان) بر اساس برنامه ای سنجیده^۱.

۲- استاد شهید مطهری (ره) می فرماید:

«تربیت عبارتست از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی که بالقوه در یک شیء موجود است. به فعلیت درآوردن، به همین جهت تربیت فقط در مورد جاندارها یعنی گیاهان و حیوان و انسان ناطق صادق است. اگر این کلمه را در مورد غیر جاندار به کار ببریم مجازاً به کار برده ایم نه اینکه به مفهوم واقعی آن شیء را پرورش داده ایم.»^۲

۳- خسرو باقری بر این باور است که تربیت اسلامی شناخت خداوند متعال به عنوان ربّ یگانه واحد انسان و جهان و بر گزیدن او به عنوان ربّ خویش و تن دادن به ربوبیت او، و تن زدن از ربوبیت غیر می باشد^۳

۴- مصباح یزدی در گفتگویی در عنوان تربیت دینی با ایشان انجام شده بود تربیت را اینگونه تعریف کرده اند: فراهم کردن زمینه هایی است برای اینکه استعدادها و نیروی یک موجود رشد کند تا بتواند از این نیروها برای رسیدن به کمال خودش بهره مند شود.^۴

۵- گروهی بر این عقیده هستند که تربیت عبارتست از فرایند اثر گذاری و اثرپذیری که میان مربی و متربی به منظور ایجاد صفتی یا تغییر و اصلاح در شخصیت متربی بر قرار می شود.

بنابراین در تعریف تربیت می توان گفت:

۱ - محمد داودی، سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، ج ۲ (تربیت دینی)، ص ۲۲.

۲ - مرتضی مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۴۳.

۳ - خسرو باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ج ۱، ص ۶۱.

۴ - گروه نویسندگان، تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر، ص ۲۸.

تربیت عبارتست از فعالیتی هدفمند و دو سویه میان مربی و متربی به منظور کمک به متربی در راستای تحقق بخشیدن به قابلیت های وی و پرورش شخصیت او در جنبه های گوناگون فردی، اجتماعی، جسمی، عاطفی، اخلاقی، عقلانی و ...

۱-۳. گفتار دوم: کلیات

۱-۳-۱. تربیت و مراحل آن در طول زندگی

در میان فعالیت ها و رویدادهای مختلف زندگی، تعلیم و تربیت در رأس قرار دارد و اساس هر فعالیت مطلوب و منطقی را تشکیل می دهد. اگر انسان از اطلاعات و دانش زیادی برخوردار باشد ولی تربیت او صحیح نباشد؛ همان دانش به انحطاط او منجر خواهد شد. همچنین اگر شخص دارای ظاهری آراسته و قیافه ای زیبا بوده ولی عاری از تربیت مطلوب باشد؛ زیبایی ظاهر زمینه انحراف او را فراهم خواهد کرد. نیز اگر کسی وارد عرصه سیاست، اقتصاد و امور مشابه دیگر شود اما درست تربیت نشده باشد، در هریک از این عرصه ها به خود و جامعه خسارت های زیادی وارد خواهد نمود^۱.

بنابراین هر فعالیتی عاری از تربیت، نتیجه ای جز انحطاط نخواهد داشت. تربیت درست و صحیح، سعادت انسان و جامعه را تضمین می کند و مانع نفوذ عوامل مخرب و منحط در زندگی می گردد^۲.

در موضوع روانشناسی رشد، بیشتر روانشناسان نظراتی را ارائه داده اند؛ از جمله اریکسون که فاصله بین زمان تولد تا پنجاه سالگی را به هشت مرحله تقسیم کرده است. روسو، برونر، بلوم، ژان لاک و پیازه نیز نظراتی دارند. اسلام نیز اصل رشد و مرحله ای بودن آن را می پذیرد اما در این قسمت به روانشناسی رشد از دیدگاه نبی مکرم اسلام (ص) اشاره می کنم که آن حضرت فاصله میان تولد تا بیست و یک سالگی را به سه مرحله تقسیم می کنند: مرحوم طبرسی در مکارم الاخلاق از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) چنین روایت می کند:

«الْوَلَدُ سَيِّدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ عَبْدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ وَزِيرٌ سَبْعَ سِنِينَ»^۳

فرزند آدمی هفت سال سرور و بزرگ است و هفت سال مطیع و فرمانبردار و هفت سال وزیر است. در اینجا لازم است این سه مرحله زندگی را به صورت مختصر مورد بررسی قرار بگیرد.

۱-۳-۱-۱. الف: مرحله اول: دوره سیادت و آقایی

۱ - علی محمد رفیعی، بیست اصل در تربیت، ص ۱۹.

۲ - حسن ملکی، خانواده و فرزندان، ج ۳، ص ۱۸۵.

۳ - محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۹۵.